

УНИВЕРЗИТЕТ У ИСТОЧНОМ САРАЈЕВУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ ПАЛЕ

РАДОВИ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
ФИЛОЛОШКЕ НАУКЕ

БРОЈ
15
књига 1

Пале,
2013

Publisher:

Faculty of Philosophy
University of East Sarajevo
Alekse Šantića 1, Pale
Phone: 057 223479
E-mail: filozof@paleol.net
<http://www.ffuis.edu.ba/radovi>

General Editor:

Milanka Babić

Editorial Board:

Babić Milanka, University of East Sarajevo, BiH
Barać Dragan, University of East Sarajevo, BiH
Bilbija Snežana, University of Sarajevo, BiH
Bošković Dragan, University of Kragujevac, Serbia
Knežević Saša, University of East Sarajevo, BiH
Kovačević Miloš, University of East Sarajevo, BiH
Letić Branko, University of East Sarajevo, BiH
Matejić Predrag, Ohio State University, USA
Savova Dimka, St. Clement of Ohrid University of Sofia, Bulgaria
Stojanović Jelica, University of Montenegro
Tatarenko Ala, University of Lviv, Ukraine

Editor-in-Chief:

Miloš Kovačević

Editorial Board Secretary:

Saša Knežević

Technical Editor:

Vlastimir Pantić

Language Editing and Proofreading:

Sanja Kuljanin
Biljana Samardžić
Jadranka Regoje

English Translation:

Marija Letić

Desktop Publishing:

Vlastimir Pantić

Printed by:

„DIS-Company“ d.o.o. Pale

Circulation:

300 copies

Pale, 2013.

ISSN 1512-5858

COBISS.BH-ID 7948294

ВРИЈЕМЕ У ПРОЗИ БРАНКА ЋОПИЋА: ПАДЕЖНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ

Апстракт: У раду** се говори о временским падежним конструкцијама у прозним дјелима Бранка Ћопића. Анализа је показала да писац веома често користи те конструкције као средство временског одређивања глагола. Оне често имају и стилску маркираност.

Кључне речи: српски језик, синтакса, падежне конструкције, временске одредбе.

Језик писаца се традиционално узима као једини или као најзначајнији дио корпуса при изучавању савременог језика и утврђивању његове норме. У посљедње вријеме у том погледу је друкчији приступ будући да се дошло до сазнања да је стандардни језик полифункционалан, да служи као средство комуникације у свим видовима дјелатности у некој језичкој заједници. Другим ријечима, прихвата се функционалностилска разуђеност стандардног језика. Ипак језик писаца и даље је незамјенљив при изучавању стандардног језика и утврђивању његове норме. Бранко Ћопић спада међу српске писце који су обогатили српски језички израз, што је одавно и запажено¹. Његов језик је нужно уврштавати у корпус при изучавању савременог српског језика. У овом раду бавићемо се једним питањем из реченице Бранка Ћопића: употребом падежних конструкција за исказивање временских значења. Рад има за циљ да бар приближно прикаже инвентар падежних конструкција којим се у том погледу служи Ћопић у својим прозним дјелима, односно да се утврди колико је широк његов захват у веома богату ризницу којом на том плану располаже савремени српски језик, затим да покаже има ли каквих специфичности у погледу избора и употребе тих конструкција. С друге стране, желимо да видимо да ли се и преко овог језичког слоја може ући у тајну Ћопићевог књижевног дјела.

У српском језику, да се на почетку укратко подсјетимо, падежи могу исказивати временска значења на више начина – слободни, у предлошко-падежним конструкцијама, са обавезним детерминатором или у предлошко-падежним конструкцијама и са обавезним детерминатором. Смисао употребе падежа у функцији временске детерминације глаголске радње је-

* sreto.tanasic@isj.sanu.ac.rs

** Рад је настао у оквиру пројекта 178021 – *Опис и стандардизација савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Тако је још 1949. Александар Белић истакао поетичност Ћопићевог језика (у: Белић 1999: 678).

сте да се именском ријечју у одговарајућој падежној форми именује неки временски одсјек за који се везује глаголом исказана радња/ситуација². Тако се радња може детерминисати двојачко: именујући тачно онај временски одсјек у који пада радња или именујући временски одсјек прије или послије ког се дешава радња. У првом случају говори се о *временској локализацији* глаголске радње, у другом случају ријеч је о *временској оријентацији* глаголске радње. У овом другом случају именском ријечи у падежној конструкцији исказује се временски одсјек прије кога се врши радња, конструкција има значење *антериорности*, или се исказује временски одсјек послије кога се врши глаголска радња – конструкција има значење *постериорности*³.

Падежи служе за исказивање истовремености, локационог значења, на сва четири наведена начина: слободни, у предлошко-падежној конструкцији, праћени обавезним детерминатором и у предлошко-падежној конструкцији са обавезним детерминатором уз именицу⁴. Ову функцију могу да врше сви зависни падежи сем датива, који се у тој служби не јавља у савременом српском језику⁵.

Прво наводимо примјере који илуструју употребу падежа са обавезним детерминатором у овој временској функцији.

[1]

1. ... као да сам слутио да ће ми *једног дана* главе доћи (Башта, 152).

2. Тек *другог дана навече*, док су у дворишту неке школе жвакали недокуван кукуруз, Василије се нешто присјети ... (Башта, 126).

3. ... сиротује и пости, меће закрпу на закрпу, а онда се *једног дана* огледа од главе до пете и брижно уздахне... (Башта, 131).

4. покуша он *слиједећих дана* да лови и ословљава све ређе госте авијатичаре ... (Башта, 169).

5. ... Једино му, *једне касне вечери*, неки пијан пилот, Босанац, пока- за мрачне кржаве очи ... (Башта, 169).

² Даље ћемо поједностављено говорити само *радња*, не разврставајући предикације на радње и ситуације.

³ Овакав начин временске детерминације глаголске радње у нашој граматичкој и стручној луитератури познат је. Овдје се термини временска локализација и временска оријентација користе као их је употребљавала Милка Ивић у својој студији Ивић 1955–1956.

⁴ И српски језик као и сви други словенски језици карактерише то да се локационо значење може исказивати падежима без предлога, док се за исказивање оријентационог значења уз падеж обавезно јавља и предлог (Ивић 1955–1956: 166).

⁵ М. Стевановић наводи да се датив с предлогом *ка* не јавља у новије вријеме, мада наводи неке примјере из старијих дјела, а да се данас чешће јавља временски датив с предлогом *према* и наводи чак један примјер од Иве Андрића (Стевановић 1991: 376). Међутим, у новијој великој граматици Ивана Антонић не помиње временско значење овога падежа (Пипер и др. 2005).

6. ... Од Славка Туке, нашег понављача, већ *првих дана* много смо тога научили ... (Кланац, 233).
7. Гдје си био *четрдесет прве*, кад сам ја на тенкове скакао?! (Бронзана стража, 172).
8. Памтиш ли још како је, *четрдесет прве*, за устаничком ордијом, побуњеном сеоском варицом, јездио он... (Бронзана стража, 176).
9. Већ *другог дана* појавио се преко завјеренички утишаног колосијека представник владе из Сарајева ... (Бронзана стража, 174).
10. Јовандека се *тога послијеподнева* управо нешто бавио око своје стаје ... (Бронзана стража, 177).
11. Луњајући *тих дана* око нашег тора, Икета и Парип случајно пронаёше она три коца... (Кланац, 256).
12. *Једног дана*, кад су се Икета и Парип опет спремали за заједничко спавање код тора и већ се унапријед хвалили, Веја предвече дође код нашег чобанина Јована (Кланац, 255).
13. Измирише се тек *једне вечери*, кад је стрикан пристао да нам прича приче (Кланац, 322).
14. *Тога истог трена* као да гром тресну посред разреда, смрче нам се свима пред очима (Кланац, 258).
15. *Посљедњих дана* мртво се вуче по кући онај ... онај њезин (Бронзана стража, 315).
15. *Ових дана* треба да оде и уреди Глогињареву кућу (Бронзана стража, 316).
16. *Сваког јутра, пола сата прије школе*, он би громко повикао на своју бројну дјечурлију (Кланац, 306).
17. Стојану се чини као да је она *читаве недјеље* само о томе радила (Бронзана стража, 303).
18. *Тога истог трена* као да гром тресну посред разреда, смрче нам се свима пред очима (Кланац, 258).
19. *Оне вечери* кад је почела мећава наши се нису били баш превише забринули за нас (Кланац, 347).
20. ...*читавог вијека* био сам калајџија, а сад, *под старост*, отпадник (Башта, 114).
21. *Читаве јесени* он је био налегао на запуштену парцелу у атару... (Бронзана стража, 302).
22. Видјећемо га у недјељу ако не буде отишао у село, јер она *тај дан* обично вади зубе (Кланац, 267).
23. *Неки дан* су нам донијеле торбу пуну шљива (Башта, 177).
24. Па *неки дан* си казивао да те је ован ударио у леа ... (Кланац, 236).
25. Бањац се *сваки час* трзао и покушавао да нешто каже ... (Бронзана стража, 326).
26. *Сваки час* баба Јека би застала у ходу и показала нам прстом какав цвијет ... (Кланац, 278).

27. *Свако вече* узели би Икетине и моје опанке и чарапе и склонили их дубоко испод дједова кревета (Кланац, 331).

28. Икега и ја *свако јутро* чекали смо трај њихов повик ... (Кланац, 307).

29. Већ *други дан* побрѐа и шумарци изнад Црне Воде праскали су и тресли се од пушака ... (Николетина, 24).

30. А ја, кумићу, већ *трећу годину* радим код одбора горе у свом селу ... (Башта, 177).

31. То муштрање трајало је *читава сат* ... (Кланац, 227).

32. *Недјељом ујутро*, кад би се бријао за оним столићем, Лазо је понешто и еглендисао са својим президентом ... (Башта, 77).

33. *Суботом навече* Икету и мене чека једна велика невоља ... (Кланац, 302)

34. *Недјељом по подне* старица се празнички облачи и полазећи из куће најављује, оправдавајући се: – Ја ћу мало до мог Нице (Бронзана стража, 284).

Релативно велик број примјера наведен је да би се илустровало богатство конструкција овог типа којим се служи Ћопић у својој прози у временском одређивању радњи. Сама чињеница да се ради о падежним конструкцијама са обавезним детерминаторима говори о томе да је ријеч о неспецифичној лексици у неком од падежа о ријечима које саме собом не могу идентификовати временски одсјек у који пада одређена радња. Управо смисао одредбе и јесте у томе – да помогне издвајању неког одсјека на временској линији. Како се види, најчешће су то именице које именују неки неиздиференциран временски одсјек: *тренутак*, *дан*, *година*, али нису једине. У овим конструкцијама значајну улогу имају и одредбе које стоје уз именицу – у идентификовању времена у коме се врши радња или омогућују именици да се исказе дужина трајања радње (нпр. 20, 24, 25; 34; 32, 33), затим, да се исказе понављање временског интервала у ком се врши радња (нпр. 19, 29–32;). И у самој идентификације временских одсјека у којима се врше глаголске радње Ћопић показује велику разноликост. Тако он, на примјер, неки временски одсјек доводи у везу с неким већ прошлим истим одсјеком: *слиједећих дана* (5), *другог дана* (10). Примјер (24) је интересантан по томе што се уз глагол свршеног вида исказује квантификација радње. Посљедња три примјера су интересантна по томе што у њима именице у инструменталу могу самостално одређивати временски одсјек. Међутим, неконгруентни атрибут се овдје може сматрати обавезном одредбом будући да служи да се именицом исказе вријеме краће од оног које она означава сама, без неконгруентног атрибута.

У нашпој граматичкој литератури се указује на чињеницу да су генитив и акузатив с обавезном одредбом синонимични кад је посриједи временска функција њихова: Јовандека се *тога послијеподнева* управо нешто бавио око своје стаје – Јовандека се *то послијеподне* управо нешто бавио око своје стаје. Међутим, није могуће увијек остварити овакву замјену јед-

ног падежа другим. Тако се у примјеру (12): Луњајући *тих дана* око нашег тора, Икета и Парип случајно пронађоше она три коца... – генитив не може замијенити акузативом, али у случају да је именица *дан* у једнини акузатив и генитив би били међусобно замјенљиви. Исто тако у примјеру (33): А ја, кумићу, већ *трећу годину* радим код одбора горе у свом селу ... – акузатив не може бити замијењен генитивом јер тај падеж у оваквој конструкцији не може квантификовати глаголску радњу.

Познато је да у савременом српском језику инструментал може вршити временску детерминацију глаголске радње и самостално; ту могућност у савременом српском језику има практично само овај падеж. Такву службу инструментала илуструју сљедећи примјери.

[2]

1. Као и остале њезине другарице, још *зором* је полијевала и мела дворишете (Башта, 85).

2. Чим би се, *четвртком*, поп Василије појавио на вратима, наши другови, муслимани, њих десетак, излазили су напоље и трчали у сусједни заселак... (Кланац, 250).

3. Лаже Икета, џамија је *недјељом* затворена (Кланац, 281).

4. Од тога дана ми навалисмо свако јутро, још *зором*, у пространу кнежеву шуму ... (Кланац, 312).

5. *Годинама* тако, тихо и ником на сметњи, живио је бирташ Марко Бенић ... (Башта, 166).

Инструментал исказује временски интервал у коме се врши радња; овај интервал се неограничено понавља, ако није нечим ограничено понављање (1–4) или исказује дужину трајања радње (5). Интересантно је напоменути да оваква употреба инструментала није честа у посматраним Ђопићевим дјелима.

Знатно чешће се јављају предлошко-падежне конструкције у временској функцији. За илустрацију наводимо један број примјера из прикупљене грађе.

[3]

1. *Приликом прексиноћног напада на варош*, партизани су упали у клопку (Николетина, 87).

2. Нијеси више стари Јовандека Бабић из села Глибајца, чије су ноге *за вријеме устанка* премјериле уздуж и попријекло читаву слободну партизанску територију (Бронзана стража, 159).

3. И сад тамо, у Прђавоу, *усред најжешиће битке и тарпане*, неко из наше чете дрекну... (Башта, 160).

4. Потопљен као и свака прошлост, завичај ће живјети својим животом нијеме сјенке и *за ведра сунчана дана*, он ће се, вјероватно, чак и назирати у сијерој мирној води језера (Башта, 192).

5. Тако се *преко ноћи* бивши веселјак и напредалица преобрати у „Жалобитног Ђуру“ (Башта, 148).

6. Изненада, као *преко ноћи*, спласну и повуче се њемачка сила и ордија ... (Башта, 170).

7. Знам само да у *прољеће* иза наше потамњеле баштенске оградe просине нешто љупко, прозрaчно и свијетло ... (Башта, 16).

8. Ово ти је за оно што си у *недјељу* отишао без мене код бабе Јеке (Кланац, 286).

9. ...*за трен* се сведе и затрепери поврх прве багремове живице уз пругу (Бронзана стража, 207).

10. Једном у години, *на празник* Задушнице, кад су сељаци ишли да у цркви и на гробљу пале свијеће за душу својих покојника, старац би се сасвим измијенио ... (Кланац, 229–230).

11. Скоро сваке године, у *прољеће*, нашу би кућу протресао један догађај: (Башта, 48).

12. ... ја бих бар *под старост* да се проходам равним друмом, у новим ципелама ... (Бронзана стража, 190).

13. ... читавог вијека био сам калајџија, а сад, *под старост*, отпадник (Башта, 114).

14. Ту је чак и *по дану* било мрачно ... (Кланац, 304).

15. У *пролазу крај неког коња*, Веја зове Јоју Подигачу парипа (Кланац, 264).

16. ...а кад Мулић крене својим путем, Рожљика га и *на поласку* пецне (Башта, 113).

17. Скрпио је нека ерава колица која су у *вожњи* увијек заносила удесно (Башта, 111).

18. Најамника смо мијењали сваке године, обично о *Ђурђевдану* (Башта, 39).

19. *Тек у повратку кући* паде нам на ум што смо пропустили ... (Кланац, 276).

20. Тако смо *из јесени у јесен*, уз куцкање киша по етерниту, лагано расли и продирали напријед (Башта 109).

21. Марушка онијемило зури у предии који се лагано окреће пред њом са својим спокојним недогледним њивама и *с часа на час* шиба њезина врата (Бронзана стража, 206).

Како и наведени примјери показују, у овој групи су најчешће примјери употребе генитива и акузатива с предлозима. Ћопићев језик одражава добро ситуацију у српском књижевном језику – у обиљежавању времена вршења радње јавља се велики број предлошко-падежних конструкција. Он добро познаје језик, користи све конструкције које се јављају, па често и оне фразеологизоване, као што су у примјерима пет и шест. Ове конструкције јављају се такође за детерминисање референцијалних и неререференцијалних радњи, неке су подједнако подобне за детерминацију једне и друге радње, друге су првенствено у могућности да детерминишу један тип радње. Такав случај је са конструкцијом *у + акузатив* именица које значе годишња доба: она у нормалним околностима саопштавања детерминише не-

референцијалне прошле и садашње радње⁶, као што потврђују наведени примјери седам и једанаест. У примјерима дванаест и тринаест јавља се специфична конструкција *под + акузатив*. Њена специфичност се састоји у томе што се остварује са ограниченим бројем именица које долазе у акузативу. Ђопић ту конструкцију познаје и користи у складу с правилом које регулише избор именица у тој конструкцији⁷. Четрнаести примјер илуструје могућности употребе партикула испред ових предлошко-надежних конструкција. Локативне конструкције се често јављају са девербативним именицама⁸. Посљедња два примјера илуструју случај везе два предлога са истом именицом.

Нису ријетки ни случајеви са сложенијом конструкцијом: употреба предлога именице и обавезног детерминатора. Појава такве одредбе уз именицу регулише се истим правилима која важе за именице са обавезним детерминатором у функцији одредбе времена уз глагол када нема предлога. Такву ситуацију илуструју сљедећи примјери.

[4]

1. *У ово доба* она обично врља по шуми (Кланац, 245).
2. Шта ли је у *то доба* радио онај мој паметни роџак који је на вријеме клисноу с тавана (Башта, 109).
3. На овоме свијету, изгледа, нема у *исто вријеме* мјеста и за бомбардере и за опчињене дјечаке ... (Башта, 110).
4. Читавог вијека навикли те да живиш антипротивно од сваке демократије и де ти сад, *под старе дане*, окрећи друкчије ... (Бронзана стража, 162).
5. Куку мени, на шта сам ударила *под старе дане* (Башта, 193).
6. У *једном тренутку* он поносито диже главу и важно погледа око себе (Кланац, 283).
7. Тек у *неко доба* брадоња се прену из своје опчињености... (Башта, 67).
8. Трком достигосмо наше друштво управо у *тренутку кад* је Јоја показивао прстом на повећи жбун (Кланац, 279).
9. Остављала га је у *треницима кад* му је највише требала ... (Бронзана стража, 293).

Овдје заслужују да се издвоје примјери четири и пет, слични су примјерима 12 и 13 у претходној групи: уклапају се у конструкцију *под + акузатив*, тако што се атрибутом сужава временско значење одсјека исказаног именицом на вриједност која је битна за избор именица у ову кон-

⁶ О овој конструкцији нешто више види у раду Танасић 1999.

⁷ О тој конструкцији у савременом српском језику види у раду Танасић 1997, у ком је дат одговор на питање које именице могу ући у ту конструкцију, нешто друкчији, а чини се, прихватљивији него што је својевремено понудио Ђура Даничић.

⁸ О употреби падежа са девербативним именицама подробно се говори у монографији Радовановић 1978.

струкцију. У седмом примјеру имамо устаљену конструкцију *неко доба*, која у основи значи касно, послије много чекања. Ова конструкција може одређивати прошле радње и садашње неререференцијалне. Посебно су занимљива два посљедња примјера: у њима се у служби одредбе именице јавља клауза.

Као што смо рекли, предлошко-падежне конструкције које обиљежавању индиректну временску локализацију радње, могу имати значење anteriornosti и posteriornosti. Примјери који слиједе илуструју оне са значењем anteriornosti.

[5]

1. Тако ти се и мени деси *уочи саме Нове године*, љета ратног хиљаду деветсто четрдесет четврте, приликом партизанског напада на Бања Луку (Башта 128).

2. *Прије свега неколико дана* Илија је добио тај сат од командира чете (Башта 163).

3. ... а баш те ноћи, *уочи* доласка дједа и његова камарата, она ће ти уснити кршно момче ... (Башта, 86).

4. *Све до њена поласка* то му се чини могуће, вара се и обмањује ... (Бронзана стража, 303).

5. Остаћу горе *све до зиме* и пашћу заједно с лишћем (Кланац, 226).

6. Негдје *до иза подне* Николетина је пораздјељивао све Италијане (Николетина, 39).

7. *Пред сам продор партизана у Марушкино село*, док је Бањцу поскакивало срце од њихове све ближе паљбе, дјевојка једне вечери упале у хамбар, одлучна, љута и задихана (Бронзана стража, 219).

8. Негдје *пред подне* путници стигоше до узаног мостића на смиреној рјечици са обалама укованим у сед (Башта, 159).

У овој служби јављају се конструкције предлога и именица у генитиву и акузативу. Ћопићев језик познаје и девербативне именице у овим конструкцијама. Овдје на себе скреће пажњу шести примјер. У њему се јављају два предлога. Онај ближи уз именицу може имати значење anteriornosti, posteriornosti или истовремености; у нашем примјеру то је предлог са значењем posteriornosti *иза*. Предлог који је даље од именице даје значење цијеле конструкције.

Разумије се, у Ћопићевим дјелима јављају се и предлошко-падежне конструкције са значењем posteriornosti. За илустрацију наводимо сљедеће примјере.

[6]

1. Дотужили су му већ *од раног јутра*, ока не дају отворити... (Башта, 134).

2. *Послије дуже граје и препирке* погодисмо се да мртваца игра мој стриц Икета (Кланац, 234).

3. А *послије тога*, поново се успављујући, поп се у чуду питао (Кланац, 252).

4. *Од тог дана*, чим није у школи, Икета по ваздан вуче и носи брата Тодора... (Кланац, 329).

5. Ето тако, *од првог сусрета*, Јоји Подигачи није успјело да уплаши и потчини тврдоглавог Славка Туку ... (Кланац, 238).

6. Затуче ме тако, утуца, изгубих душу још *од малих ногу* (Башта, 29).

7. *По завршетку молитве* стриц Никола поче да отпасује свој широки опасач ... (Кланац, 304).

У овој служби јављају се генитив и локатив. И ту се предлошко-падежна конструкција може усложњавати обавезним детерминатором ако је посриједи именица која није сама подобна да издиференцира одсјек (4 и 5). С друге стране, могу се у падежу појавити и показне замјенице које упућују на неки догађај који служи као временски оријентир (3).

Као да је писцу било мало да једну радњу одређује једном временском одредбом, врло често се уз један глагол јављају двије, па и три временске предлошко-падежне конструкције. Таку је у сљедећим примјерима.

[7]

1. *Једног прољетног дана*, *друге ратне године*, међу свакодневне посјетиоце кафане, оне с аеродрома, велики немир унесе вијест... (Башта, 167).

2. *Сљедећег дана*, *у рано јутро*, Милош се упути узаном стазом, кроз шикару, према ивици брдског хрбата (Башта, 154).

3. *Четвртком*, *пред подне*, у наш разред долазио је поп Василије да нас учи и пропитује вјеронауку (Кланац, 249).

4. ...а баш *те ноћи*, *уочи* доласка дједа и његова камарата, она ће ти уснити кршно момче ... (Башта, 86).

5. *Пред сам продор партизана у Марушкино село*, док је Бањцу поскакивало срце од њихове све ближе паљбе, дјевојка *једне вечери* упале у хамбар, одлучна, љута и задихана (Бронзана стража, 219).

6. *Послије неколико дана* учитељица *једног јутра*, чим уђе у разред, позва све прваке (Кланац, 258).

7. Најамника смо мијењали *сваке године*, *обично о Ђурђевдану*, (Башта, 39).

8. *Тих дана*, *иза Ђурђевог*, кад се Раде с Брдара већ био устоличио у нашој кући, стриц Ницо мотао се околу наkostenријешен... (Башта, 51).

9. Једном *под зиму*, *уочи недјеље*, *на заједничкој молитви*, дјед испод ока опази да се његов Раде не зна ни прекрстити (Башта 51).

10. *Скоро сваке године*, *у прољеће*, нашу би кућу протресао један изузетан догађај: долазак новог најамника (Башта, 48).

11. Јоја Парип дознао је да кнез *сваког дана*, *пред подне*, обилази своју шуму (Кланац, 312).

12. *Једне године*, *о Михољдану*, *нашој слави*, наџоше се заједно код нас у гостима сликар брадоња, Петрак самарција и дједов роџак Сава, некадашњи познати лопов из Лике (Башта, 44).

13. У почетку је навраћао код ње по своју преобуку, а сад сваке суботе, пред поноћ, Марушка долази преко улице пажљиво носећи бијели омот (Бронзана стража, 303).

14. *Од тога дана ми навалисмо свако јутро, још зором, у пространу кнежеву шуму* (Кланац, 312).

15. Тако ти се и мени деси *уочи саме Нове године, љета ратног хиљаду деветсто четрдесет четврте, приликом партизанског напада на Бања Луку* (Башта 128).

У овим примјерима налазе се предлошко-падежне конструкције са свим падежима. Најчешће се јављају по двије конструкције, а у посљедња три примјера уз исти глагол долазе по три падежне конструкције у функцији временске одредбе. Оваква засићеност реченице временским одредбама даје Ћопићевом приповиједању посебну интонацију. Он радњу исказану у реченици вишеструко овременује, посебно му је стало да каже кад је то што се догодило било.

Можда би се, и свакако би се, и код неког другог српског писца могло наћи оволико обиље падежних конструкција у функцији временске одредбе глагола, па се Бранку Ћопићу и не би могла приписивати нека посебна похвала за владање тим језичким средствима. Међутим, примјери који слиједе свједоче о чињеници да је писац посебну пажњу посвећивао обавјештењима о томе кад се дешавају радње и догађаји о којима он прича. Тешко би се могло наћи много писаца који у свом књижевном тексту граде предлошко-падежне конструкције за именовање времена какве слиједе.

[8]

1. *Једне веома хладне вечери* дјед гледа нашу стару крмачу како по дворишту купи сламке ... (Кланац, 330).

2. *Једног тмурног, вјетровитог дана* стриц Ницо натовари на леђа дјечју колијевку и пође код попа да дијете крсте и да му даду име (Кланац, 328).

3. *Заиста, већ с вечери, особито у ведре ледене ноћи*, јасно би се чуло с околних шумовитих брегова оштро и гласно вучје завијање (Кланац, 331).

4. *Послије кратка женина вриска и муклога гушања у тијесној просторији*, с лупом су испали напоље... (Бронзана стража, 228) .

5. *Послије свакојаких предлога и дуге препирке* неко се сјети народног хероја ... (Бронзана стража, 230).

6. *Послије толико година*, кад се зими накашљем, ја сам себи кажем ... (Кланац, 334).

7. *Послије проласка кроз Рашетине руке*, лопужа Штакор попут свјетлаца здимио је према својој кући (Кланац, 340).

8. *Прије много и много година, на раздвоју дјетињства и дјечаштва*, један мали путник опростио се баш на овој узвишици од родног мјеста ... (Башта, 189).

9. Потопљен као и свака прошлост, завичај ће живјети својим животом нијеме сјенке и *за ведра сунчана дана*, он ће се, вјероватно, чак и назирати у сијерој мирној води језера. (Башта, 192).

10. *У једно од најпријатнијих доба године*, скоро преко ноћи, расцвјетао би се у баштици крај наше кућ црни слез и љупко просинуо иза копласте поцрњеле ограде (Башта, 13).

11. Он је у *мирна сунчана јутра* зрачио тако повјерљиво и умиљато ... (Башта, 13).

12. *Сљедећег прољећа, бујног и кишовитог*, слез у нашој башти расцвјета се као никад дотад, али старина као да га ни запазио није (Башта, 15).

13. *На Михољдан, крсну славу нашу*, Петрак је освитао код наше куће... (Башта, 18).

14. Остао би тако *који дан*, напио се, напричао, испрегледао дједове самаре... (18).

15. Минуло је *од тих невеселих дана* већ скоро пола вијека, дједа одавно нема на овоме свијету, а ја још ни данас посигурно не знам какве је боје слез (Башта, 15).

16. *У по дана, у по ноћи*, кад ти год драго, само га отворим, а он ти цик, цак! (Башта, 17).

17. Он би тако *истом једног дана* изронио из прозирне поплаве млаког михољског љета и то се одмах знало... (Башта, 21).

18. Тако је то било у *незаборавна плава самарџијина времена* (Башта, 26).

19. Сјутрадан, у *голубије сунчано јутро*, све је већ било иза мене као сан, само сан (Башта, 32).

20. Таквих се мјеста човјек сјећа *с првим сумраком*, а заборавља их *с пијевцем зорњаком*, који гласно најављује крај свакој чаролији (Башта, 34).

21. ... па све то наводи на саблажњиве мисли чак и *усред бијела бјелцата дана* (Башта, 35).

22. Шта ли си само, чак и у *жежжено подне* могао видјети и наслути-ти у распрштаној магличастој омаји око млинског точка ... (Башта, 36).

23. Баш у *те чемерне дане* дјед се највише насамотовао код нашег пордовничког млина (Башта, 37).

24. *Тога оскудног и никаквог прољећа*, дједов роѣак, »брат Сава«, пронесе по селу ону неслану причу како је брат Раде фантазирао ... (Башта, 39).

25. *С докрајченим даном* погасио се и отпловио у таму и тај посљедњи кутак негдашњег дједовог свијета ... (Башта, 41).

26. *Већ под саму зиму, једног сувог дана пуног оштре голомразице*, појави се дорат у нашем дворишту (Башта, 96).

27. ...већ смо хтјели *тог чаробног јутра* и у школу да не идемо (Башта, 60).

28. Једном тако, *уз кукурузово брање*, накупи се у нашој кући читав буљук разних потукача (Башта, 65).

29. Вратоломије долази *с треињама тичаркама*, кад се дјечурлија највише веру по воћкама и вратове ломе (Башта, 68).

30. И тако, *те незамјенљиве чудесне ноћи*, дјед је, жив живцат, заједно с најбољим достовима, у здрављу и весељу попио своју укупну ракију (Башта, 71).

31. Изведрен и убијелио, чак и подгојен, он стиже *једног предвечерја* нашој кући, нађе дједа на дрвљенику... (Башта, 80).

32. Шта је за сеоско момче био камарат у *она далека вучја времена* ... (Башта, 82).

33. Истом *једног јесењег поподнева*, пуног сувог вјетра, перја и оштре граје чавки, испили се пред нашом кућом крупна румена људина... (Башта, 88).

34. Свака су чуда данас могућа, особито у *овај шумни дан презреле јесени*, кад чавка јасно чвакће... (Башта, 89).

35. У *љето*, *једне чисте ивањданске вечери*, нашег коња нестале с оближњег пашњака ... (Башта, 98).

Највише примјера потиче из *Баште сљезове боје*, што није ни чудо, али нису сви из тог дјела. Простор не дозвољава да се сви примјери прокоментаришу, а тешко је издвојити неке, остаће неправедно непоменути други ништа мање занимљиви. Ипак, треба рећи да тајна ових конструкција није у неком посебном избору именица које служе за обиљежавање времена; тајна је, најчешће, у избору одредби које их прате. Преко њих сазнајемо и какве су ноћи, јутра, дани и годишња доба у којим живе јунаци Ћопићевог приповједног свијета. Некад су ти тренуци исказани тим конструкцијама разлог оваквог или онаквог расположења самог приповједача и/или његових јунака; други пут су ти трунци такви због расположења приповједача и/или његових јунака. У овим конструкцијама сажети су сви најлепши, али и најтужнији тренуци у њиховом животу. Тешко би се могло наћи много писаца који у свом књижевном тексту граде овакве предлошко-падежне конструкције, гдје су именице пренакићене свакојаким атрибутима, углавном какви се не јављају у других писаца. Такође, тешко би се могло не сложити да овакво изобилје несвакидашње грађених падежних конструкција за временско одређивање глагола не улази у ужи круг битних језичких средстава у приповиједању Бранка Ћопића. Оваквим сликањем времена Ћопић даје својој прози онај необични сјетно-хуморни тон, по коме се издваја међу српским писцима друге половине двадесетог вијека (нажалост, неиспраћеног вијека до краја, незнано зашто, али избором самог писца). Нека нам буде дозвољено да овдје и завршимо једном реченицом узетом са овим овдје издвојеним из „Баште сљезове боје“: *Више се није дало разлучити с које стране стоји прави живот, а с које мјесечева варка.*

Извори

- Бранко Ћопић, *Башта сљезове боје*, Сабрана дјела Бранка Ћопића, Књ. 13. Београд, 1983.
- Бранко Ћопић, *Глава у кланцу ноге на вранцу*, Сабрана дјела Бранка Ћопића, Књ. 13, Београд, 1983.
- Бранко Ћопић, *Доживљаји Николетине Бурсаћа*, Сабрана дјела Бранка Ћопића, Књ. 5, Београд, 1983.
- Бранко Ћопић, *Не тугуј бронзана стражо*, Сабрана дјела бранка Ћопића, Књ. 5, Београд, 1983.

Литература

- Белић 1999: А. Белић, Поводом покретања овог часописа, А. Белић, *О различитим питањима савременог језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 676–678.
- Ивић 1955–1956: Из проблематике падежних временских конструкција, *Јужнословенски филолог* 21, Београд: Институт за српскохрватски језик САНУ, 165–214.
- Ивић 1959: Српскохрватски падежни облици обавезно праћени одредбом као помоћним морфолошким знаком, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, Књ. 4, 151–163.
- Пипер и др. 2005: П. Пипер и др., *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*, Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.
- Радовановић 1978: Милорад Радовановић, Именица у функцији кондензатора, *Зборник за филологију и лингвистику* XX/1–2, 63–144; XX/3–4, 81–160.
- Стевановић 1991: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик 2. Синтакса*, Београд: Научна књига.
- Танасић 1997: С. Танасић, Конструкција *под* + *акузатив* с временским значењем, *Наш језик* 32/1–2, Београд: Институт за српски језик САНУ, 38–43.
- Танасић 1999: С. Танасић, Временска употреба конструкција *на* + *акузатив* и *у* + *акузатив* са именицама које значе годишња доба, *Наш језик* 33/ 1–2, Београд: Институт за српски језик САНУ, 15–23.

Срето З. Танасић

ВЫРАЖЕНИЕ ВРЕМЕНИ В ПРОЗЕ БРАНКО ЧОПИЧА: ПАДЕЖНАЯ СИСТЕМА

Резюме

В настоящей работе речь идет об употреблении падежей с временным значением в прозаических произведениях Бранко Чопича. Очень положительные оценки литературного творчества Бранко Чопича сопровождали также и высокие оценки его языка и заслуг за вклад в современный сербский язык. Например, Александр Белич включает его в число авторов с такими заслугами.

Автор в данной работе рассматривает употребление падежей для выражения времени. Анализ показал, что Б. Чопич пользуется большим числом временных конструкций, имеющих в сербском языке. Кроме того, отмечены некоторые специфичные новообразования, которые употребляются писателем. В некоторые конструкции он вставляет существительные со значением времени, очень редко употребляемые в таких конструкциях. Встречаются также необычные сочетания атрибута с существительными во временных конструкциях.